

La pintora **Ángeles Santos** (1911) i l'historiador de l'art i poeta **Rafael Santos Torroella** (1914-2002), germans, van néixer a Portbou, aquest particular poble de frontera amb el qual, tot i marxar-ne aviat, van mantenir sempre un fort sentit d'arrelament i un gran orgull de pertinença. Tots dos formen part d'una generació d'intel·lectuals i artistes que va conèixer perfectament entre les cultures catalana i castellana. Aquesta doble adscripció estava reforçada tant per la genealogia familiar –pare de Salamanca i mare del l'Empordà– com pel fet de viure alternativament en diversos punts de la península.

>> Passeig de mar de Portbou, c. 1920.

Els Santos

>> *Ángeles i Rafael a Arenys de Mar, el 1968.*

Ángeles, la pintora,

Van compartir una infància i una adolescència nòmades que els van dur de trànsit per moltes ciutats de la geografia espanyola, on no s'hi quedaven mai més de tres o quatre anys, tot seguint el pare, un funcionari de duanes. Els seus referents, doncs, eren la pròpia família, especialment nombrosa, i el segur retorn a Portbou, gairebé sempre en tren, on la finca de l'avi matern aixoplugava els membres del clan cada estiu i sempre que convenia.

ARXIU M. I. RST

>> *Ángeles i Rafael a la casa del seu avi a Portbou, c. 1926.*

Torroella

i Rafael, l'intel·lectual

Angeles Santa

El relat de les respectives biografies dels germans Santos Torroella coincideix molt sovint en els àmbits domèstic, familiar i d'amistats, i com que tots dos es dedicaven professionalment al món de l'art, es van relacionar amb freqüència. Amb tot, podem definir el trajecte de l'Ángeles com a concèntric, i el de Rafael com a lineal. I hi ha una diferència enorme en la manera com han format part de la cultura del nostre país i en la mirada que s'ha projectat sobre ells i el seu llegat artístic i intel·lectual.

Ángeles va començar a pintar de ben jove, amb 16 anys, i ho va fer explosivament, amb una tècnica i una imaginació que no semblaven pròpies d'una noia adolescent de províncies. Ramon Gómez de la Serna, Ernesto Giménez Caballero o José María de Cossío li van dedicar uns elogis tan afalagadors que la van situar al bell cim dels moviments artístics d'avantguarda dels anys 30 a l'Estat Espanyol, fins i tot en l'àmbit internacional, al costat de Maruja Mallo, Remedios Varo o Olga Sacharoff. Però tot i que la van esperar a seguir, aquell prometedor recorregut es va estroncar arran d'una crisi personal. El seu casament i la seva posterior separació física del marit –el pintor Emili Grau Sala– durant la guerra, el naixement del seu fill i la situació familiar van tenir un paper decisiu en un canvi de tendència en la seva pintura. S'acabà l'etapa pictòrica que la va situar entre les primeres dones pintores del segle xx i se n'obrí una altra, més plàcida però menys arriscada. Encara avui, una Ángeles centenària assegura que si ha viscut tants anys ha estat per la seva infantesa al costat del mar de Portbou.

<< Autoretrat, 1928. Oli sobre tela, 62 x 44 cm.
 Ángeles Santos el va pintar quan tenia 17 anys.

La trajectòria de Rafael és més progressiva, tot i que es va veure estroncada també per la guerra civil. La seva eclosió va tenir lloc a partir dels anys 50 com a historiador de l'art, activista cultural (fundador de revistes i editorials, impulsor de trobades d'intel·lectuals i de centres museístics), poeta i columnista de premsa. I encara a estones trobades es dedicà a l'aquarel·la i va arribar a fer diverses exposicions. Juntament amb Alexandre Cirici Pellicer i Juan Eduardo Cirlot es convertí en el gran crític d'art de Catalunya durant els anys més difícils de la dictadura. En el tram final de la seva vida el va absorbir la dedicació a l'estudi de l'obra i la biografia de Salvador Dalí, de qui esdevingué un dels màxims especialistes, i aquest va ser un altre element que el va unir al seu Empordà natal.

L'objectiu d'aquest dossier és donar-los a conèixer a través de la complicitat i l'experiència viscuda d'algunes de les persones que hi van compartir llargues estones i van treballar molt a prop seu. Les imatges de l'arxiu familiar ens han estat cedides molt amablement per Maite Bermejo, la vídua de Rafael, que, amb una infatigable memòria i una persistència activa, manté viu el record de la família Santos Torroella i ens obre les portes de casa seva i del seu arxiu sempre que li demanem i de bon grat. Les imatges d'obra i el complement d'algunes informacions personals les devem a Julián Grau Santos, el fill pintor de l'Ángeles. Per a tots ells, el nostre més sincer agraïment.

Anna Capella Molas és historiadora de l'art i directora del Museu de l'Empordà de Figueres.